

letörték, de azt nem tudhatjuk, hogy ki tette ezt: Ötzi vagy egy társa, esetleg az ellenségei? A nyilvánvaló behatolási szögéből az is kiderült, hogy aki rálőtt Ötzire, feltehetően lejjebb a hegyoldalon, vagy pedig a hasán fekvő Ötzi felett állt.

Azt is tudjuk, hogy a „jégember” utolsó vacsorája őz és kőszáli kecske húsa volt. Ez idáig azonban nem sikerült teljes bizonyossággal kideríteni, mit jelentenek a testét díszítő tetoválások, vagy hogy mivel foglalkozhatott.

MAGYARORSZÁG LEHÍRESEBB MÚMIÁI

1994-ben a váci Fehérek templomának felújítása során, a külső fal vizsgálatakor észrevették, hogy a masszív, vastag fal egy helyen különös módon kong – mintha üreg lenne mögötte. A fal megbontásakor egy lejáratra bukkantak, mely a templomtorony alatt fekvő, nagy, boltozatos kriptába vezetett. A kriptá padlótól a mennyezetig zsúfolásig tele volt egymás tetejére halmozott, gazdagon díszített koporsókkal (6. ábra). Amikor felnyitották a koporsókat, döbbenet látták, hogy a legtöbb koporsóban nem csontok, hanem mumifikálódott holttestek hevernek.

6. ábra ♦
A múmiákat rejtő díszes koporsók 150 éven át pihentek egy elfalazott, mindenki által elfeledett kriptában a váci Fehérek templomában

A csaknem kétszáz éve bolygatatlan koporsókból 265, az osszáriumból mintegy 46 személy maradványai kerültek elő. (Az osszárium vagy csontláda egyfajta másodlagos temetkezési hely. Régen általános szokás volt, hogy a régebbi koporsókból a maradványokat ilyen csontládákba helyezték át, hogy helyet szabadítsanak fel az új koporsóknak.)

A koporsókra festett évszámok, valamint a fellelt halotti és keresztelési anyakönyvek bejegyzései szerint a kriptá az 1674–1838 között élt váci lakosok temetkezési helyeül szolgált. A plébánián megőrzött korabeli anyakönyvekből és a koporsók felirataiból 166 személyt tudtak azonosítani, 99 személy kiléte a mai napig ismeretlen (7-8. ábra).

7. ábra ♦ *A 166 azonosított halott egyike alig 18 éves korában hunyt el, 1785-ben. A súlyosan torzult gerincoszlop arra utal, hogy előrehaladott tuberkulózisban szenvedett. A magatehetetlen, mozgásképtelen fiú fogain nem láthatók a rendszeres rágás okozta kopás nyomai, ami arra enged következtetni, hogy szinte kizárólag puha, pépes ételekkel táplálták*

8. ábra ♦ *A röntgenfelvételen jól látszik az összeroppant csigolyák miatt kialakult púp*

A templom pincéjében kialakított kriptákba a szerzeteseken kívül egyházi személyek és a rendhez kötődő városi polgárok temetkeztek majd más-

9. ábra • Tridentin Rozália, 51 éves korában elhunyt apáca múmiája. Bal kezének két ujját egy rózsafüzérrel áttekert papírcsomagban találták meg a koporsóban. A vizsgálatok megállapították, hogy az ujjakat az apáca halála után távolították el, de hogy mi volt ennek a tettnek az oka, eddig nem sikerült kideríteni

fél évszázadon keresztül. Noha a 18. század végén II. József higiénés okokból rendelettel tiltotta meg a kriptákba temetkezést és a kripták látogatását, Vác polgárai ragaszkodtak a hagyományaikhoz, és a rendeletet megszegve továbbra is temetkeztek a kriptába (9. ábra). A lejáratot végül 1838-ban végleg befalzták, és lassanként mindenki megfledkezett a befalazott ajtóról...

A kriptába temetettek természetes úton, minden emberi beavatkozás nélkül konzerválódtak. A természetes mumifikálódást a kripta egyedülálló mikroklímája és a temetés módja tette lehetővé. A kripta átlaghőmérséklete a külső hőmérséklettől függetlenül mindenkor 8–11 °C között ingadozott. (Ez megegyezik a magyarországi barlangok és föld alatti üregek évi átlaghőmérsékletével.) A viszonylag állandó relatív páratartalom mellett a légnyomás 991–1009 hPa között változott.

A mumifikálódás szempontjából nagyon fontos volt még a gyenge, de állandó légmozgás az altemplomot a külvilággal összekötő keskeny szellőzőkürtön keresztül.

A testeket többnyire faforgáccsal bélelt fenyőkoporsóba helyezték. A forgács felszívta a testnedveket, ezért a holttestek természetes bomlás helyett lassan kiszáradtak. A fenyő terpenoidtartalma megakadályozta a gombák és a baktériumok szaporodását, segítve ezzel a természetes mumifikálódást.

A váci kriptában fellelt emberi maradványokat a Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tára őrzi. A korszerű technikának köszönhetően mesterségesen a kriptához hasonló körülményeket tudnak biztosítani a múmiáknak (10. ábra).

10. ábra • A Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának tárolóiban a kriptában uralkodó körülményeket teremtettek, hogy megakadályozzák a holttestek bomlását

A késő avar kor

A késő avar kor a 7-8. század fordulójától 811-ig tartott (153. ábra). A jelek szerint a 8. században békés, lassú átalakulás folyt az avar birodalomban, mind a belső tényezőket, mind a külpolitikai folyamatokat illetően.

A frank NAGY KÁROLY hatalomra kerülésével azonban elmúlt a békés időszak. NAGY KÁROLY hódító hadjáratai keretében 791-ben az avar kaganátusra támadt, és bár súlyos vereséget szenvedett, a támadás felszínre hozta az avar birodalom régóta meglévő belső feszültségeit: polgárháború tört ki a kagán és fővezére, a jugurru között. Így amikor NAGY KÁROLY 796-ban és 803-ban újabb támadásokat indított, már sikerrel járt. Tovább súlyosbította a helyzetet Krum bolgár kán, akitől az avarok szintén vereséget szenvedtek.

153. ábra ♦ Késő avar kori férfiviselet rekonstrukciója

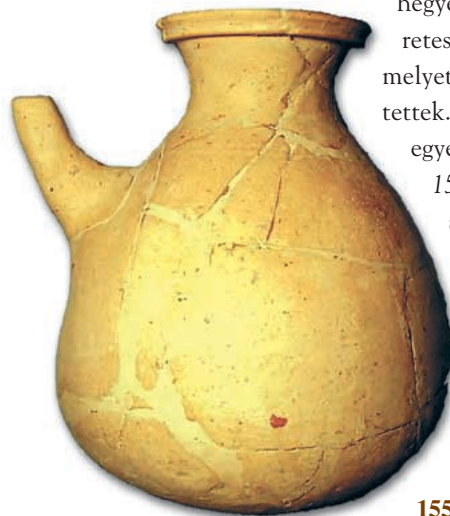
154. ábra ♦ *Elképzelt avar temetés*

811-re az avar kaganátus a széthullás szélére került: a területén különböző fejedelemségek jöttek létre, bizonyos részei a Karolingok, mások az óbolgárok fennhatósága alá kerültek. A Dunától délre eső területeken egy vazallusi avar államalakulat jött létre, amely a Karoling Birodalomhoz csatlakozott.

Temetkezéseikre a soros elrendezésű, több száz síros köznépi temetők voltak jellemzőek, azonban ezen temetők nem folytatásai a korábbi időszakokban létrehozott temetőknek, hanem kevés kivételtől eltekintve újonnan nyitották őket. A korszak végén ezeket a nagy temetőket felváltják az alig egy-két tucat sírból álló kis temetők (154-155. ábra). A vezető rétegek temetkezéseit egyáltalán nem ismerjük.

Miként a korábbi időszakokban, a késő avar korban is tartotta magát az a jellegzetesen pogány szokás, hogy a halott mellé ételmezt és italt helyeznek. (Ez a hagyomány a kereszténység térhódításával teljesen eltűnik.) A férfiakat a lovukkal, bronz veretes díszövükkel (156-157. ábra) és sokszor a fegyvereikkel (csontmervítős íj, háromtollú nyílhegyek, szablya, lándzsa, balta) temették el. Ez a veretes díszöv a korszak legfontosabb új tárgy típusa, melyet az úgynevezett griffes-indás díszítéssel készítettek. Az övdíszeket bronzöntéssel állították elő, egyetlen anyagból és egységes technikával (158-159. ábra). A korszak végére egyre kevesebb a sírokban a díszöv, és egyre több a nyugati típusú fegyver (például kétélű kard, bizonyos lándzsatípusok).

A nők sírjaiban szinte mindig megtalálhatók a viseleti tárgyaik: üvegyöngycsüngős függőpár, dinnyemag- és kásagyöngyös

155. ábra ♦ *Késő avar kori sírból előkerült edény*

156. ábra ♦ Griffes-indás övgarnitúra. Az előkelő avar férfiak diszes öveget viseltek számos verettel, mellékszíjjal és nagy övszíjvéggel

157. ábra ♦ A 156. ábrán látható övgarnitúra egyik övverete

158. ábra ♦ Késő avar kori övcsatok és övdíszek

nyakláncok, sokszor huzalkarperecek, spirális drót- vagy lemezgyűrűk, ritkán a ruha mell-részét összefogó mellboglár. A korszak végére a nőknél is megszaporodnak a nyugati típusú viseleti tárgyak.

159. ábra ♦ *Díszes késő avar kori nagy szíjvégek*